

ВІДШКОДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ ПІД ЧАС ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

КИРЄЄВА Ірина - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 349.6

Стаття посвячена дослідженню проблемних питань відшкодування екологічного збитку в час припинення господарської діяльності. Здійснено аналіз положень діючого законодавства щодо відшкодування збитку, спричиненого порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища суб'єктами господарської діяльності. Розглянуто визначення екологічного збитку та його складових. Проаналізовано конституційні основи механізму реалізації права на відшкодування збитку. Сделано висновок, що збиток відшкодування повинен бути повним, необхідним для відновлення якості навколишнього природного середовища, відновлення природних ресурсів, шляхом приведення їх до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Ключові слова: екологічна шкода, Конституційні основи відшкодування шкоди, припинення використання природних ресурсів, відновлення природних ресурсів, механізм реалізації права на відшкодування екологічної шкоди.

Як справедливо зазначає В.В. Петров, шкода – поняття соціальне, має різні відтінки: економічний, екологічний, моральний, державний, міждержавний, міжнародний [1, с.332]. Екологічна шкода, зазвичай, розглядається як шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Проте, до сьогодні відсутнім є єдиний під-

хід щодо визначення поняття екологічної шкоди та його змісту.

Питання відшкодування екологічної шкоди не раз поставало в працях вчених-правників. Значну увагу йому було приділено в дослідженнях таких вчених, як Ю.В. Костюка, В.І. Андрейцева, Є.В. Віленської, Е.О. Дидоренко, Р.Г. Розовського, В.О. Лук'янихина, Л.П. Решетник та багатьох ін. У дослідженнях неодноразово наголошувалось на відсутності ефективного, законодавчо визначеного механізму визначення та відшкодування екологічної шкоди. Разом із тим при дослідженні цих питань практично повністю відсутня проблематика відшкодування екологічної шкоди при припиненні господарської діяльності.

Метою цієї статті є аналіз положень чинного законодавства, зокрема Конституції України, щодо відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища суб'єктами господарювання, зокрема, щодо вдосконалення ефективності механізму захисту прав власників природних ресурсів при припиненні користування ними.

На думку Л. П. Решетник, екологічна шкода – це негативні зміни в стані довкілля, викликані його забрудненням, виснаженням, порушенням вимог екологічної безпеки та порушенням екологічних прав громадян, що знижують природні можливості середовища до самоочищення та самовід-

новлення, чи роблять неможливим відновлення його стану людиною, проявляються впродовж тривалого невизначеного часу, не мають чітких територіальних меж (первинна шкода) і є причиною настання фізіологічних, генетичних та інших негативних наслідків для життя та здоров'я людини, її соціального оточення, несуть загрозу для життя і здоров'я майбутніх поколінь, спричиняють фізичні та психічні страждання особам (моральну шкоду), можуть мати відносно об'єктивну грошову оцінку або важко піддаються такій оцінці (вторинна шкода) [2, с.33-34]. Дійсно, не можна не погодитися з думкою Л.П. Решетник про неймовірну важкість визначення обсягу негативних наслідків, які спричиняє порушення вимог охорони навколишнього природного середовища, особливо в процесі господарського використання окремих його елементів – природних ресурсів. Можна цілковито погодитися з тим, що у більшості випадків відшкодування екологічної шкоди зводиться до відшкодування заподіяних збитків.

У міжнародній практиці прийнята наступна структура екологічного збитку:

- втрата життя та здоров'я;
- втрати або пошкодження майна, у тому числі втраченої вигоди;
- збитки природним ресурсам та навколишньому середовищу, у тому числі екосистемні послуги;
- вартість превентивних заходів та будь-які втрати та збитки, спричинені превентивними заходами;
- витрати на відновлення, заміна пошкоджених природних ресурсів (первинна реабілітація, відновлювальна вартість);
- компенсація послуг природних ресурсів за час до відновлення їх до первинного стану (вартість екосистемних послуг);
- витрати на оцінювання збитку [3].

На жаль, на сьогодні існують певні законодавчі прогалини у сфері регулювання відшкодування окремих елементів наведеної структури. Так, недостатньо уваги приділено компенсації витрат на оцінювання збитків, заподіяних порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, що являється особливо актуальним при використанні

природних ресурсів у процесі здійснення господарської діяльності.

Реалізація суб'єктами господарювання своїх екологічних прав обумовлена відповідними господарсько-екологічними потребами, що виникають у процесі реалізації господарської діяльності. Це, насамперед, стосується використання природних ресурсів як просторово-територіальної бази для розміщення конкретних об'єктів господарства, для отримання певної матеріально-сировинної бази шляхом їх вилучення з конкретних природних об'єктів навколишнього природного середовища, розміщення відходів та інші різновиди експлуатації навколишнього природного середовища. Ю. В. Костюк, розглядаючи право громадян на відшкодування шкоди, завданої екологічними правопорушеннями, як одне із екологічних прав людини і громадянина, наголошує на тому, що це право в цілому об'єктивується через призму забезпечення екологічної безпеки при реалізації інших екологічних прав [4]. Забезпечення екологічної безпеки при здійсненні господарської діяльності має бути вирішальним фактором, що визначає межі задоволення тих чи інших господарських потреб через використання природних ресурсів.

Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 69 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів [5]. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неoderжаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням. Однак як бути, коли шкоду заподіяно не окремим особам, а, наприклад, територіальній громаді чи Українському народу як власнику природних ресурсів у межах території України, її

континентального шельфу чи виключної (морської) економічної зони.

Представляється, що під особами, яким завдано шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, можна розуміти й український народ, права власника якого здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Конституційну основу механізму реалізації права на відшкодування шкоди, завданої екологічним правопорушенням, перш за все, складають положення ст.50 Конституції України, яка декларує відповідне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Стаття 66 визначає обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині та відшкодувати завдані ним збитки. Під терміном «кожний» цією статтею розуміється значне коло осіб: громадяни України, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи як України так і іноземні, громадські організації, міжнародні організації, територіальні громади як носії відповідних прав та обов'язків, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи, Україна як держава, іноземні держави та інші суб'єкти правовідносин. Важливе значення у конституційно-правовому базисі норм забезпечення відшкодування шкоди має стаття 16, якою встановлюється, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду українського народу є обов'язком держави. Цією статтею держава в особі повноважних суб'єктів зобов'язує себе приймати активну участь у забезпеченні права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Відповідно до цього й передбачено статтею 55 положення про те, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Це положення покладає на функціонально-повноважні орга-

ни держави забезпечувати судовий захист права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Враховуючи викладене, можна зробити низку висновків:

- по-перше, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля має бути забезпечено кожним суб'єктом правовідносин у межах конкретних правовідносин (зокрема, при здійсненні спеціального використання водних об'єктів необхідно забезпечити безпечний для життя та здоров'я стан відповідного водного об'єкту, що буде позитивно впливати й на ті природні об'єкти, що взаємопов'язані з окремим водним об'єктом);

- по-друге, незалежно від того, у чий власності знаходяться природні об'єкти (приватних суб'єктів, територіальних громад чи держави), їх власники та користувачі мають право на відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- по-третє, держава в особі уповноважених органів має сприяти захисту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, у тому числі й у судовому порядку.

Таким чином, незалежно від специфіки самого права щодо використання природного об'єкта (постійне, тимчасове, орендне використання), форми власності на цей природний об'єкт (державна, комунальна, приватна), у разі порушення суб'єктом господарювання при використанні природного об'єкта законодавства про охорону навколишнього природного середовища серед іншої шкоди відшкодуванню мають підлягати неодержані прибутки за час, необхідний для відновлення якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Вочевидь, норма ст. 69 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” цілком охоплює випадки, коли користувач добровільно відмовляється

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню проблемним питанням відшкодування екологічної шкоди під час припинення господарської діяльності. Здійснено аналіз положень чинного законодавства щодо відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища суб'єктами господарювання. Розглянуто визначення поняття екологічної шкоди та її змісту. Проаналізовано Конституційну основу механізму реалізації права на відшкодування шкоди. Зроблено висновок, що серед іншої шкоди відшкодуванню мають підлягати неодержані прибутки за час, необхідний для відновлення якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

SUMMARY

The article studies the problematic issue of compensation for environmental damage in the cessation of business. The analysis of the current legislation on compensation for damages caused by violation of the legislation on environmental protection entities. We consider the definition of environmental damage and its content. Analyzed the constitutional basis of the mechanism of the right to compensation. It is concluded that, among other damage are subject to compensation income not received by the time required to restore the quality of the environment, restoration of natural resources to a condition suitable for the use intended.

шкодування екологічної шкоди в процесі здійснення господарської діяльності. Залишаються питання змісту конкретних етапів цього механізму та специфіки відшкодування екологічної шкоди в окремих галузях господарювання.

ся від використання природного об'єкта з метою приховування заподіяної природному об'єкту шкоди, що є особливо актуальною при здійсненні господарської діяльності суб'єктами господарювання, зокрема, у сфері сільського господарства, промисловості тощо. Проте, слід зазначити, що названа норма не охоплює відшкодування власникові витрат на перевірку якісного стану належного йому природного об'єкта під час вирішення питання про добровільну відмову від права використання природних об'єктів у разі виявлення заподіяної шкоди.

Уявляється, що власник відповідного природного об'єкта вправі вимагати стягнення в установленому порядку як тих збитків, які він зазнав у зв'язку з порушенням природокористувачем обов'язків, так і збитків, обумовлених витратами на перевірку якісного стану належного йому природного об'єкта, під час вирішення питання про добровільну відмову від права використання природних об'єктів у разі виявлення заподіяної шкоди. Доцільним таке положення було б закріпити у відповідній статті Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”.

Беззаперечно, окремою статтею не можна розкрити всі пропозиції щодо подолання прогалин існуючого механізму від-

Література

1. Петров В. В. Экологическое право России.: Учебник для юрид. вузов.-М.: БЕК, 1995. – 557 с.
2. Решетник А.П. Правові питання компенсації шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян [Текст]: монографія / Леся Петрівна Решетник. – Луцьк: Вежа – Друк, 2013. – 156 с.
3. Лук'янихин В.О. Вітчизняний та міжнародний досвід визначення еколого-економічної шкоди від забруднення довкілля // В.О. Лук'янихин, К.Ю. Зубко / Сумський державний університет, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/8025/1/504.doc
4. Костюк Є.В. Перспективи вдосконалення юридичного механізму реалізації права громадян на відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями // Є.В. Костюк / Юридичний журнал. – №6. – 2006 [Електронний ресурс]. – <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2289>.
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України : від 26 червня 1991 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.